

הסוגיא החמישית – 'קמחא' (לו ע"א)

1. **קמחא דחיטי** – רב יהודה אמר: בורא פרי האדמה; ורב נחמן אמר: שהכל נהיה בדברו. א. מחלוקת רב יהודה ורב נחמן
2. **רב יהודה אמר בורא פרי האדמה**, אע"ג דאישתני במילתיה קאי. ב. הסברים לשתי הדעות המובאים ברוב עדי הנוסח אך חסרים בדפוסים
3. **רב נחמן אמר שהכל נהיה בדברו**, כיון דאשתני אישתני. ג. רבא מביא סיוע לעמדת רב יהודה ממימרא של רבי יוחנן ושמואל, ורב נחמן דוחה סיוע זה
4. **אמר ליה רבא לרב נחמן: לא תפלוג עליה דרב יהודה**, דרבי יוחנן ושמואל קיימי כוותיה; דאמר רב יהודה אמר שמואל, וכן אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן: שמן זית – מברכין עליו בורא פרי העץ; אלמא: אף על גב דאשתני – במלתיה קאי; **הא נמי, אף על גב דאשתני – במלתיה קאי.** ד. תשובה על הערעור על סמך מימרא של שמואל, ודחיית התשובה
5. **מי דמי! התם – לית ליה עלויא אחרינא, הכא – אית ליה עלויא אחרינא: בפת.** ה. דיון במימרא של שמואל
6. **וכי אית ליה עלויא אחרינא לא מברכין עליה בורא פרי האדמה אלא שהכל? והא אמר רבי זירא אמר רב מתנא אמר שמואל: אקרא חייא וקמחא דשערי מברכין עלייהו שהכל נהיה בדברו, מאי לאו, דחיטי – בורא פרי האדמה!**
7. **לא, דחיטי נמי, שהכל נהיה בדברו.**
8. **ולשמעינן דחיטי וכל שכן דשערי!**
9. **אי אשמעינן דחיטי – הוה אמינא: הני מילי דחיטי, אבל דשערי לא לברייך עליה כלל – קמשמע לן.**
10. **ומי גרע ממלח וזמית? דתנן: על המלח ועל הזמית אומר שהכל נהיה בדברו!**
11. **אצטריך, סלקא דעתך אמינא: מלח וזמית – עביד אינש דשדי לפומיה, אבל קמחא דשערי, הואיל וקשה לקוקיאני – לא לברייך עליה כלל; קמשמע לן: כיון דאית ליה הנאה מיניה – בעי ברוכי.**

מסורת התלמוד

[3-5] כיון דאישתני אישתני... לית ליה עליויא אחרינא. השוו לעיל, סוגיא ג, "יין", לה ע"ב, פיסקאות 2-3. [4] דאמר רב יהודה אמר שמואל, וכן אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן: שמן זית – מברכין עליו בורא פרי העץ. לעיל, סוגיא ג, "יין", לה ע"ב, פיסקא 3; סוגיא ד, "שמן זית", לה ע"ב, פיסקא 1. [10] על המלח ועל הזמית אומר שהכל נהיה בדברו. להלן, סוגיא כט, "כמהין ופטירות", מ ע"א; נדרים נה ע"ב. [9-11] לא לברוך עליה כלל... קמשמע לן: כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי. השוו לעיל, סוגיא ד, "שמן זית", לה ע"ב – לו ע"א, פיסקאות 9-10.

רש"י

קמחא דחטי אוכל קמח חטים כמות שהיא. בורא פרי האדמה כשאר כוסס חטין, דתניא לקמן בפרקין (דף לז א') שמברך בורא פרי האדמה. דאשתני וגרע, הואיל ולא אשתני לעלויא מעלייתא. במלתיה קאי והוה ליה ככוסס חטין. הכא אית ליה עליויא אחרינא הלכך: יצא מכלל פרי, ולכלל דרך אכילתו לא בא, אבל השמן מיד בא בשנויו לכלל דרך אכילתו, ועיקר הפרי לכך נטעוהו הלכך פרי הוא. מאי לאו מדאמר שערי, מכלל דסבירא ליה בחטי בורא פרי האדמה, דחשיב. ומי גרע ממלח זמית והיכי תיסק אדעתין דלא תבעי ברכה. זמית שלמיר"א. קוקיאני תולעים שבמעיים. דאית ליה הנאה באכילה.

מהלך הסוגיא ותולדותיה

סוגיא זו פותחת במחלוקת אמוראים באשר לברכה על קמח חיטים הנאכל כמות שהוא: ¹ לפי רב יהודה ברכתו "בורא פרי האדמה" כברכת החיטים עצמם, וכפי שמשתמע מפשוטה של משנתנו שאף על פרות מעובדים (פרט לפת ויין) מברכים "בורא פרי העץ" או "בורא פרי האדמה" [1-2]. לפי רב נחמן ברכתו "שהכל נהיה בדברו", משום שהוא עבר עיבוד ואין לברך עליו את הברכה המקורית [1, 3]. רבא מקשה על רב נחמן ממימרת שמואל ורבי יוחנן שלפיה מברכים על שמן זית "בורא פרי העץ" כפי שמברכים על הזית עצמו [4], אך רב נחמן² מתרץ ששמן זית הוא מצבו האופטימלי של הזית, מה שאין כן קמח חיטים שאינו אלא שלב ביניים לקראת אפיית הפת, שהיא המצב האופטימלי של החיטה [5]. נמצא שלרב נחמן שלב הקמח בעיבוד החיטה מהווה שלב נחות יותר הן מן החיטה המקורית והן מן הפת, משום שאינו אלא שלב ביניים, ובכגון זה יש לברך ברכה פחות מיוחדת מ"בורא פרי האדמה", דהיינו "שהכל נהיה בדברו". על כך מקשה הגמרא ממימרא של שמואל שלפיה על קמח שעורים מברכים "שהכל" [6]; מדברי שמואל ניתן לדייק שעל קמח חיטה, האיכותי יותר מקמח שעורה, מברכים "בורא פרי האדמה". הגמרא מתרצת אליבא דרב נחמן שהוא הדין לקמח חיטים, ושמואל טרח להשמיענו שמברכים "שהכל" על קמח שעורים רק כדי להוציא מן האפשרות שאין מברכים עליו כלל משום שאינו אכיל [7-9], והוא אף גרוע ממלח וזמית שמברכים עליהם, משום שקמח שעורים גורם לתולעים במערכת העיכול [10-11].

במשנתנו, ברכות ו א, מוצגים היין והפת כפרות יוצאי דופן:

על פירות האילן הוא אומר: בורא פרי העץ, חוץ מן היין, שעל היין הוא אומר: בורא פרי הגפן; ועל פירות הארץ הוא אומר: בורא פרי האדמה, חוץ מן הפת, שעל הפת הוא אומר: המוציא לחם מן הארץ.

מן המשנה משתמע שפרות מעובדים דינם כפרות, ופרט ליין ופת ברכתם הפרי שממנו נוצרו. כך עולה גם ממימרא של רב יוחנן ושמואל שיסודה בסוגיא הקודמת, "שמן זית", המצוטטת על ידי רבא בדבריו לרב נחמן בסוגיא שלנו [4] ולפיה מברכים על שמן זית "בורא פרי העץ", ומשיטת רב יהודה כאן שלפיה הברכה על קמח חיטים היא "בורא פרי האדמה", משום שאף על פי שמדובר בחיטה שעברה עיבוד היא עדיין נחשבת חיטה: "במילתיה קאי" [1-2].

אך לפי רב נחמן מברכים על החיטה "שהכל נהיה בדברו", אף על פי שמדובר בפרי אדמה מעובד [1]. הלכה זו סותרת את פשוטה של משנה ברכות ו א שלפיה פרט ליין ולפת פרות מעובדים דינם כפרות, ויש לראות בה חלק ממגמה ניכרת אצל אמוראי ארץ ישראל ובבל שלא לברך ברכת "בורא פרי העץ" ו"בורא פרי האדמה" על פרות מעובדים כשהפרי אינו בעין. כשם שלפי המשנה מברכים על היין "בורא פרי הגפן" ועל הפת "בורא פרי האדמה", כך קבעו אמוראי בבל ברכה מיוחדת, "בורא מיני מזונות", על רוב עיבודי הדגנים שאינם פת – ממש כשם שלפי משנתנו מברכים על הדגן המעובד בצורת פת "המוציא לחם מן הארץ"³. הרי שהפת לפי האמוראים אינה יוצאת דופן: כמדה כל עיבוד של דגנים גורר אחריו ברכה מיוחדת, ואף על שאר פרות וירקות שהשתנו מצורתם המקורית אין לברך "בורא פרי העץ" או "בורא פרי האדמה" לפי ההלכה האמוראית. אמנם במקרים אלו אין לייחד להם ברכה מיוחדת הנשמרת למוצרים מעובדים שהשתנו לצורתם האופטימלית, אלא יש "להוריד" אותם דרגה ולברך עליהם את הברכה הכללית "שהכל נהיה בדברו", ויש בכך אמירה שפרות שעברו עיבוד הם אמנם חלק מן הבריאה, אך אין להגדירם "פרי העץ" או "פרי האדמה". כך קובעים אמוראים בקשר לירק שלוקק⁴,

1 כך נראה לפרש, שלא כפירוש מקצת הראשונים שמדובר בחיטה גרוסה או בקמח העשוי מחיטה קליה. ראו להלן, עיוני הפירוש לפיסקא [1].

2 ראו להלן, עיוני הפירוש לפיסקא [5]. אפשרות אחרת היא שפיסקא [5] היא תירוץ של בעל הגמרא לקושיית רבא, אליבא דרב נחמן; עיינו שם.

3 להלן, לו ע"ב, סוגיא י, "מזונות". ראו להלן, הדין בסוגיא י, "מזונות", מדור "לתולדות הברכה בורא מיני מזונות".

4 ירושלמי ברכות ו א, י ע"א; להלן, לח ע"ב, סוגיא יח, "שלקות".

לקמחים שונים,⁵ לדבש תמרים,⁶ למור שחוק,⁷ לפת אורז ופת דוחן⁸ וללפת מרוסקת⁹ – שברכתם "שהכל נהיה בדברו", אם כי חלק מן הדוגמאות הללו שנויות במחלוקת, כגון קמח חיטים בסוגיא שלנו.

הווה אומר: ההלכה של רב יהודה, שלפיה מברכים על קמח חיטים "בורא פרי האדמה", היא ברוח פשוטה של משנתנו, ברכות ו א. שיטת רב נחמן, לעומת זאת, שלפיה מברכים על קמח חיטים "שהכל נהיה בדברו", היא ברוח ההלכה האמוראית המאוחרת. דומה שהתפתחות זו בתולדות ההלכה היא שבאה לידי ביטוי בשתי גירסאות של ברייתא המיוחסת לתנא רבי יהודה. בתוספתא ברכות ד ה קובע רבי יהודה: "כל שנשתנה מברייתו ושינה ברכתו, יצא", ואילו בברייתא המקבילה בירושלמי ברכות ו ב, י ע"ב, קובע רבי יהודה: "כל שנשתנה מברייתו ולא שינה ברכתו לא יצא". דברי רבי יהודה שבתוספתא הם ברוח משנתנו, ברכות ו א: הן התנא של משנתנו הן רבי יהודה סבורים שלכתחילה אין לשנות את הברכה על פרות מעובדים (פרט לפת וליין, לפי משנתנו). אך לפי נוסח הדברים שבירושלמי, רבי יהודה חולק על פשוטה של משנתנו וקובע שלא רק עיבוד החיטה לפת ועיבוד הענבים ליין מזכה אותם בברכה מיוחדת, אלא כל עיבוד גורר אחריו שינוי ברכה, ואין מברכים "בורא פרי האדמה" או "בורא פרי העץ" על דגנים, פרות או ירקות מעובדים. דומה שהלגיטימציה שהעניק רבי יהודה בדיעבד לשינוי ברכה בעקבות עיבוד של פרות וירקות בדבריו המקוריים, שנשתמרו בתוספתא, הפכו בתקופת האמוראים להנחיה לכתחילה, וזאת כדי להצדיק את הנוהג שהתפתח בתקופה זו לברך "שהכל נהיה בדברו" או "בורא מיני מזונות" על עיבודים שונים של פרות ודגנים.

דברי רבי יהודה לא הובאו כלל בבבלי, ונראה שרבה בסוגיא שלנו ועורך הסוגיא לא הכירו את הדברים כלל – לא בנוסח שבתוספתא ולא בנוסח שבירושלמי – ולכן הם בוחנים את ההלכות האמוראיות, כגון זו של רב נחמן בסוגיא שלנו, רק לאור הכללים שנקבעו במשנה, ולאור מימרת שמואל ורבי יוחנן בקשר לשמן זית, שבה בא לידי ביטוי הכלל שבמשנה. אך אפשר גם שבבבלי הכירו את הדברים בנוסח שבתוספתא שלפיו רבי יהודה אינו חולק על המשנה אלא רק מכשיר בדיעבד ברכות מיוחדות לפרות מעובדים, אלא שלא ראו בכך נפקא מינה חשובה להלכה, שכן אין כאן הנחיה לכתחילה אלא הכשרה בדיעבד.

אף על פי שלפי משנתנו ולפי דברי רבי יהודה שבתוספתא עיבוד של דגנים ופרות אינו גורר אחריו שינוי ברכה (פרט לפת ויין), ניתן להצביע על כמה שיטות תנאיות כאבות הגישה האמוראית שלפיה מברכים על פרות מעובדים "שהכל". עצם היזקקותו של רבי יהודה לשאלת שינוי הברכה בעקבות שינוי בפרי או בירק, והכשרתו את השינוי בברכה בדיעבד, מצביעים על כך שהיו תנאים בימיו שנהגו לברך ברכות אחרות על פרות מעובדים, מלבד "בורא פרי העץ" ו"בורא פרי האדמה". כמו כן, ממקורות תנאיים עולה שמברכים על דבש תמרים ועל תבשיל שעבר צורתו "שהכל נהיה בדברו", ובתוספתא ובשני התלמודים מובאת ברייתא שלפיה על פת חיטים מבושלת, וכן על אורז אפוי ומבושל, מברכים "בורא מיני מזונות", ונראה שהלכות אלו הן דברי הכול. נדון בתקדימים הללו לגישה האמוראית אחד אחד.

במשנה ג בפירקין שנינו:

על דבר שאין גדולו מן הארץ אומר שהכל. על החומץ ועל הנובלות ועל הגובאי אומר שהכל. על החלב ועל הגבינה ועל הביצים אומר שהכל. ר' יהודה אומר: כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו.

5 מימרות רב נחמן [1] ושמואל [6] בסוגיא שלנו. השו"ת ירושלמי ברכות ו א, י ע"א-ע"ב.

6 להלן, לח ע"א, סוגיא טז, "דובשא".

7 ירושלמי ברכות ו א, י ע"א-ע"ב.

8 להלן, לז ע"א, סוגיא י, "מזונות".

9 ירושלמי ברכות ו א, י ע"א; להלן, לט ע"א, סוגיא יח, "שלקות".

החומץ הוא יין שהתקלקל, והנובלות הן פרות שנשרו לפני פרקם ונתקלקלו. דומה שהסיבה לברכה המיוחדת על פרות אלו¹⁰ מרומזת בדברי רבי יהודה: לדעת רבי יהודה אין מברכים כלל על הדברים הנמנים בבבא השנייה של המשנה – החומץ, הנובלות והגובאי – משום שהם מיני קללה; לדעת התנא קמא, היות הדברים הללו "מין קללה" אמנם אינו סיבה שלא לברך עליהם כשנהגים מהם, אך גם אין לכנות את החומץ והנובלות "פרי העץ" בנוסח הברכה, ויש לברך עליהם את הברכה הכללית "שהכל נהיה בדברו".

ברם, ניכר שהלכה תנאית זו שונה מאוד משיטת רב נחמן בסוגיא שלנו ומשאר ההלכות האמוראיות שלפיהן מברכים ברכת "שהכל" על קמחים או על פרי שחוק או שלוק. החומץ והנובלות נוצרים מאליהם, ומפחיתים מערך היין והפרות בעל כורחו של בעליהם. בכגון זה אכן מדובר ב"מין קללה", ויש היגיון בקביעה שאין לברך עליהם כדרך שמברכים על הפרי כשהוא בעין. אלו אינם הפרות היפים שברא הקב"ה, גם אם הם נהיו בדברו. לעומת זאת פרי שלוק או שחוק, או דגן הטחון לקמח, הוא תוצר של עיבוד מכוון של הפרי על דעת הבעלים. עיבוד זה אינו גורע מערכו של הפרי מבחינה כלכלית, וייתכן שהוא אף משביח את ערכו, וודאי שאין לכנותו "מין קללה". בכגון אלו ודאי סברו התנאים שההלכה שבמשנה א תקפה: פרי מעובד שומר על ברכתו המקורית, פרט ליין ולפת הגורמים ברכה לעצמם בשל היותם משביעים¹¹ או עיקר בסעודה¹². ולא עוד אלא שבמקרה של חומץ קשה לחשוב על ברכה מתאימה אחרת: חומץ אינו פרי שנתקלקל אלא יין שנתקלקל, והרי כבר שונתה ברכת הענבים לאחר שעובדו לכדי יין גם לפי משנתנו. קשה להניח שברכת החומץ חוזרת להיות ברכת "בורא פרי העץ", לאחר שעל היין כבר בירכו "בורא פרי הגפן" בטרם הפך לחומץ. מצד שני, קשה להניח שמברכים על החומץ "בורא פרי הגפן", שהרי כפי שראינו היין גורם ברכה לעצמו בגלל חשיבותו והיותו משביע, והחומץ אינו חשוב ואינו משביע. מתבקשת, אפוא, ברכה אחרת לחומץ. כיוצא בזה שנוי בברייתא להלן, מ ע"ב, בסוגיא כט, "כמהין ופטרות":

תנו רבנן: על דבר שאין גדולו מן הארץ, כגון: בשר בהמות חיות ועופות ודגים, אומר שהכל נהיה בדברו; על החלב ועל הביצים ועל הגבינה אומר שהכל; על הפת שעפשה, ועל היין שהקרים, ועל התבשיל שעבר צורתו אומר שהכל; על המלח ועל הזמית ועל כמהין ופטריות אומר שהכל.

הפת שעפשה והיין שהקרים דינם כחומץ מן הטעמים שהזכרנו, ונראה שאף התבשיל שעבר צורתו מין קללה הוא. כל אלו עברו תהליך טבעי של השתנות, המוגדר כהשתנות לרעה, ולכן הם נחשבים "מין קללה".

כן שנוי בתוספתא ברכות ד ב:

דבש תמרים, ויין תפוחין, וחומץ ספווניות, מברך עליהן כדרך שמברכין על המוריס.

המורייס הוא ציר דגים המהול לפעמים ביין ושמן, והמשנה באה ללמדנו שכשם שמברכים על המורייס אף על פי שהוא מקלקל את טעם היין והשמן בתוכו, כך מברכים גם על מיצי פרות שונים. ברייתא זו אינה עוסקת בהכרח בשאלה כיצד מברכים על הדברים הללו; שאלו ליברמן הציע שהתנא לא ביקש אלא לקבוע שמברכים על הדברים הללו – וברכתם "בורא פרי העץ" דווקא, להוציא מדעת רבי יהודה במשנה ג בפירקין שעל כגון אלו אין מברכים כלל.¹³ מברייתא

10 הגובאי, מין ארבה, הזכור כאן אף הוא, אף שפשוט הוא שאם מברכים עליו ברכתו "שהכל נהיה בדברו" ככל מאכל מן החי, משום רבי יהודה הסבור שאין מברכים עליו כלל משום שהוא מין קללה. לדעת התנא קמא מברכים עליו את ברכתו הרגילה, "שהכל נהיה בדברו", אף על פי שהוא מין קללה.

11 ראו לעיל, לה ע"ב, סוגיא ג, "יין".

12 ראו מה שכתבנו לעיל, בדיון בסוגיא ג, "יין", סוף מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: הביטוי 'אשתני לעילויא' ויקת הסוגיא שלנו לשתי הסוגיות הבאות", והערות 8 ו-9 שם.

13 ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה, חלק א, זרעים (לעיל, סוגיא ב הערה 3), עמ' 57. מן הסתם ההלכה הדור־משמעית שבתוספתא קדמה להלכה החד־משמעית שבמשנה ג בפירקין, ועורך המשנה הוא שהבין מן הלשון "כדרך שמברכין על המוריס" שהברכה על הדברים הללו, שהשתנו לרעה, היא "שהכל נהיה בדברו", כמו הברכה על המורייס.

זו עולה שדבש תמרים ויין תפוחים הם מיצים היוצאים מאליהם מן הפרות, ולא מיצים שנסחטו בכוונה תחילה, שכן דינם כדין חומץ ספווניות ומורייס, והם נחשבים פרות שנתקלקלו. כך אומר מר בר רב אשי להלן, לח ע"א, סוגיא טז, "דובשא": "האי דובשא דתמרי מברכין עלויה שהכל נהיה בדברו. מאי טעמא? זיעה בעלמא הוא".¹⁴

נמצינו למדים שהתנאים סייגו את ההלכה שבמשנה א בפירקין, שלפיה על פרות חיים ומעובדים מברכים "בורא פרי העץ" או "בורא פרי האדמה", בדרך אחת חשובה: על "מין קללה" מברכים "שהכל נהיה בדברו" ולא "בורא פרי העץ". החומץ הוא מין קללה, והוא הדין למיץ שנטף מאליו מפרי בשל מדי, או לנובלות, שאף הם פרות שנתקלקלו באופן טבעי. ייתכן שהשיטה האמוראית הקובעת ברכת "שהכל" על קמח חיטה, ירק שלוק, מור שחוק וכיוצא בהם, הנה פיתוח של שיטה תנאית זו. חומץ ונובלות הם בבירור מיני קללה, ומן ההקשרים התנאיים משתמע, כפי שראינו, שאף דבש תמרים, יין תפוחים ותבשיל שעבר צורתו מיני קללה הם. אך אפשר שמקצת האמוראים פירשו שדבש תמרים ויין תפוחים נסחטו בכוונה תחילה: הרי הדבש – ולא התמר – הוא אחד משבעת המינים שבהם נתברכה הארץ, וסביר בהחלט להניח שדבש תמרים אינו "זיעה" כלל, אלא הוא עולה בערכו ובאיכותו על הפרי המקורי. ואף הלשון "תבשיל שעבר צורתו" אינו מורה בהכרח על תבשיל מקולקל בדומה לפת שעיפשה, אלא ניתן לפרש שמדובר בפרי שלוק שהתבשל עד כדי שינוי צורתו החיצונית. עיבודים אלו של הפרות אינם מפחיתים בהכרח מערכו הכלכלי, אדרבה, מן הסתם הם מעלים את ערך המוצר, וודאי שמנקודת המבט של האדם הסוחט את הפרי או השולק את הירק מדובר בשיפור. אף על פי כן, לדעת האמוראים הללו, התנאים קבעו שעל כגון אלו מברכים "שהכל" משום שעבר צורתם והפרי אינו בעין. נמצא שעל אף מה שמשתמע ממשנתנו אין היין והפת יוצאי דופן בין הפרות המעובדים: על כל פרי או ירק שעבר צורתו אין מברכים "בורא פרי העץ" או "בורא פרי האדמה", אלא ברכה אחרת. בתוספת ברכות ד רז, שנוי כדלהלן:

[1] הכוסס את החטין מברך עליהן בורא מיני זרעים. אפאן, בשלן, אם היו פרוסות קיימות מברך עליהן המוציא לחם מן הארץ ומברך אחריהן שלש ברכות. אין הפרוסות קיימות מברך עליהן בורא מיני מזונות ומברך אחריהן ברכה אחת. [2] הכוסס את האורז מברך עליו בורא פרי האדמה. אפאן, בשלן, אע"פ שהפרוסות קיימות מברך עליהן בורא מיני מזונות ואין מברך אחריהן כלום.

במקבילה בירושלמי ברכות ו א, י ע"ב:

הכוסס את החטים או עליהן בורא מיני זרעונים. אפיין ובישלן בזמן שהפרוסות קיימות אומר עליהן המוציא לחם מן הארץ, ומברך לאחריו שלש ברכות. אם אין הפרוסות קיימות אומר עליהן בורא מיני מזונות ומברך אחריו ברכה אחת מעין שלש... הכוסס את האורז אומ' עליו בורא מיני זרעונים. אפיין ובישלו אף על פי שהפרוסות קיימות או' עליו בורא מיני מזונות, ואינו צריך אחריו לברך.

ולהלן, סוגיא י, "מזונות", לו ע"א:

והתניא: הכוסס את החטה מברך עליה בורא פרי האדמה; טחנה אפאה ובשלה, בזמן שהפרוסות קיימות – בתחלה מברך עליה המוציא לחם מן הארץ ולבסוף מברך עליה שלש ברכות, אם אין הפרוסות קיימות – בתחלה מברך עליה בורא מיני מזונות ולבסוף מברך עליה ברכה אחת מעין שלש; הכוסס את האורז מברך עליו בורא פרי האדמה; טחנו אפאו ובשלו, אף על פי שהפרוסות קיימות – בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות, ולבסוף מברך עליו ברכה אחת מעין שלש.

14 וכן בבבלי שבת קמג ע"ב – קמד ע"א נאמר שפרט לזיתים וענבים, ואולי גם תותים ורימונים, שאר הפרות "אינם בני סחיטה" – כלומר, אין רגילים לסחוט אותם בכוונה תחילה – ולכן מותר לסחוט אותם לכתחילה בשבת, ומותר לשתות את המיץ היוצא מהם מאליהם.

מן הלשון "אם היו הפרוסות קיימות" נראה ברור שהברייתא עוסקת במי שאפה את החיטים או את האורז ואחר כך בישל את פת החיטים או פת האורז. אך אם בישל את החיטין או את האורז ישירות, ללא אפייתם לכדי פת, לא נשתנתה ברכתם כלל. לפי זה אין כאן חריגה מן ההלכה שבמשנתנו, ברכות ו א: מברכים "בורא פרי האדמה" על האורז החי או המבושל, ורק אם אפאו לכדי פת ואחר כך בישל את הפת מברכים עליה ברכה מיוחדת, ומן הטעם שהבאנו לעיל בקשר לחומץ ופת שעטיפשה: הרי הפת נשתנתה ברכתה לפי משנה ברכות ו א רק משום שהיא מיוחדת ומשביעה, והנה עכשיו חזרה הפת להיות מאכל לא מיוחד ולא משביע, ואי אפשר להחיל עליה את הברכה המיוחדת של פת, וגם אי אפשר להחזיר את הברכה לברכת "בורא פרי האדמה", ונדרשת ברכה מיוחדת, "בורא מיני מזונות".

אף על פי כן, האמוראים סברו ש"אפאו (ו)בישלו" לאו דווקא, אלא הוא הדין שמברכים "בורא מיני מזונות" במקום "בורא פרי האדמה" גם על מעשה קדרה, דהיינו דגן גרוס מבושל, משום שהדגן השתנה מברייתו.¹⁵ ואם כן הדבר, הרי שהברייתא חולקת על משנתנו וקובעת ברכה מיוחדת לדגנים מעובדים אף על פי שאינם פת. אפשר שראו בכך המשך לשיטת רבי יהודה המובאת סמוך לפנייה בתוספתא, "כל שנשתנה מברייתו ושינה ברכתו יצא".

אם כן, שיטת רב נחמן בסוגיא שלנו היא הסתעפות אחת של גישה אמוראית רחבה יותר, ולפיה פת ויין אינם יוצאי דופן בכך שנשתנו מברייתם ונשתנתה ברכתם: גם על עיבודים משמעותיים אחרים של דגן, פרי או ירק, המשנים את צורתם באופן ניכר, אין מברכים "בורא פרי העץ" או "בורא פרי האדמה" אלא "שהכל נהיה בדברו" או "בורא מיני מזונות", ובלשון הסוגיא "כיון דאשתני, אשתני". ניתן להצביע על תקדימים לגישה זו בספרות התנאית, אך לפי פשוטם מתפרשים התקדימים הללו באופן אחר: עיבוד של דגן, פרי או ירק אינו גורר אחריו שינוי ברכה אלא אם כן הם השתנו מאליהם ל"כמין קללה", או שהפת והיין עברו עיבוד והפכו לחומץ או לפת שאיבדה את צורתה ואין הפרוסות ניכרות.

לעומת רב נחמן, רב יהודה בסוגיא שלנו דבק בפשוטה של משנתנו שלפיה על דגן, פרי וירק מעובד מברכים "בורא פרי העץ" או "בורא פרי האדמה", "אף על גב דאשתני, במילתיה קאי". זאת אף אם נשתנתה צורתו בצורה משמעותית, כמרחק שבין העינב ליין ובין החיטה לפת – בכל מקרה כזה מברכים עדיין "בורא פרי העץ" או "בורא פרי האדמה", פרט לעיבוד העינב ליין ועיבוד החיטה לפת עצמם, הגוררים אחריהם שינוי ברכה לברכה מיוחדת, מפאת חשיבותם של המאכלים הללו.

עיוני פירוש

[1] קמחא דחיטי – רב יהודה אמר: בורא פרי האדמה; ורב נחמן אמר: שהכל נהיה בדברו.

נחלקו הראשונים בטיב הקמח שבסוגיא שלנו: בעלי התוספות ואחרים התקשו להאמין שמדובר בקמח ממש, משום שאין רגילים לאכלו חי, וביקשו להעמיד את המחלוקת בחיטה גרוסה או בקמח העשוי מחיטה קלוייה.¹⁶ אך אחרים פירשו שמדובר בקמח ממש, משום שאחרת היה לה לגמרא לציין שמדובר בקמח מיוחד.¹⁷

15 ראו להלן, לו ע"ב, סוגיא י, "מזונות", פיסקא [6]; להלן, מד ע"א, סוגיא מג, "ברכה אחת מעין שלוש", פיסקא [4], וירושלמי ברכות ו א, י ע"ב. וראו הדין בסוגיא י, "מזונות", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: לתולדות הברכה בורא מיני מזונות".

16 ראו תוספות ברכות לו ע"א, ד"ה קמחא דחיטי; תוספות רבנו שירליאון שם; רשב"א שם; תוספות הרא"ש שם; תלמיד רבנו יונה שם (דפי הרי"ף כה ע"א), ד"ה ורב נחמן; רא"ש סימן ב.

17 ריטב"א שם. כן משמע מדברי רב האי גאון המובאים ברשב"א שם ובירי"ף (דפי הרי"ף כה ע"ב). אף רבנו חננאל ורש"י, שסתמו ולא פירשו שמדובר בקמח מיוחד, פירשו מן הסתם שמדובר בקמח רגיל.

ונראה פשוט שמדובר בקמח ממש, שהרי הגמרא משווה את הקמח הזה לקמח שעורים שלפי מימרת שמואל אינו נאכל כלל, משום שהוא קשה לתולעים. ופשוט הוא שתולעים נמצאות בקמח ממש,¹⁸ ולא בשעורה גרוסה, שאינה קשה יותר לתולעים מאשר שעורים חיות, ולא בקמח העשוי משעורה קלוייה. ואם שם מדובר בקמח שעורים ממש, הרי שכאן מדובר בקמח חיטיים ממש. והנה בירושלמי ברכות ו א, י ע"ב, נאמר:

רבי יעקב בר אידי בשם רבי חנינא: כל שהוא כעין סולת וכעין חליטה ומחמשת המינין, או עליו בורא מיני מזונות ומברך לאחריה ברכה אחת מעין שלש. וכל שהוא כעין סולת וכעין חליטה ואינו מחמשת המינין, או ר' יונה: שלח רב זעורא גב אילין דבית ר' ינאי. ואמרין לי? לית אנא ידע מה אמרון לי. מי כדון? אמר רבי יוסי מסתברא שהכל נהיה בדברו. רבי ירמיה בעי: הדין דאכל סולת מהו למיברכה בסופה? אמר רבי יוסי: והכן לא אכל רבי ירמיה סולת מן יומיו.

תחילה קובע רבי יעקב בר אידי בשם רבי חנינא שעל סולת חלוטה במים חמים העשויה מחמשת המינים מברכים "בורא מיני מזונות" ו"ברכה אחת מעין שלוש". אחר כך שואל רבי ירמיה בעניין הברכה האחרונה על אכילת סולת, ומכיוון שאין לו תשובה נאמר שהוא הקפיד שלא לאכול סולת יבשה מימיו. נראה פשוט שמדובר באותה סולת שקודם שאלו על חליטה ועכשיו מדברים על מקרה שבו הוא אוכל אותה ללא חליטה, וכפי שמשמע מן הלשון "סולת" עצמו.¹⁹ נמצא שאף שאין רגילים לאכול קמח ממש, אף על פי כן דנו האמוראים בברכתו.

[4-2] רב יהודה אמר בורא פרי האדמה, אע"ג דאישתני במילתיה קאי. רב נחמן אמר שהכל נהיה בדברו, כיון דאשתני אישתני. אמר ליה רבא לרב נחמן: לא תפלוג עליה דרב יהודה, דרבי יוחנן ושמואל קיימי כוותיה; דאמר רב יהודה אמר שמואל, וכן אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן: שמן זית – מברכין עליו בורא פרי העץ; אלמא: אף על גב דאשתני – במלתיה קאי; הא נמי, אף על גב דאשתני – במלתיה קאי.

בפיסקאות [3-2] מנומקים דברי רב יהודה ורב נחמן:

רב יהודה אמר בורא פרי האדמה, אע"ג דאישתני במילתיה קאי. רב נחמן אמר שהכל נהיה בדברו, כיון דאשתני אישתני.

נימוקים אלו אמנם חסרים בדפוסים, אך הם מופיעים בכל כתבי היד, בשינויים מסוימים. כפי שראינו לעיל הם משקפים נאמנה את הגישות של רב יהודה ורב נחמן. אך האם הנימוקים עצמם יצאו מפיהם של האמוראים, או שמא מדובר בהסברים של בעל הגמרא? בכגון זה מקובל לראות בנימוקים דברי בעל הגמרא, כפי שהעירו כבר התוספות במקום אחד,²⁰ וכפי שכתבו החוקרים.²¹ אך במקרה שלנו העניין מורכב יותר, שכן רבא מקשה ישירות לרב נחמן [4] תוך כדי שימוש בלשון הסברא של רב יהודה "אף על גבי דאישתני במילתיה קאי" שבפיסקא [2].

מקריאת הסוגיא ברצף נראה פשוט שרבא אומר לרב נחמן עצמו שהנימוק של רב יהודה מתבקש לאור המימרא של שמואל. אך שתי תשובות בדבר: אפשר שהקושיא של רבא היא לא כללה את המילים "אף על גב דאישתני במילתיה קאי", והנימוק נוסף לדברי רבא שבפיסקא [4] על ידי

18 וכלשון הבבלי שבת קט ע"ב: "מקמחא דשערי במנא", וברור שקמח השעורים שבמכל היינו קמח שעורים ממש. ואכן, מדובר בתולעי הקמח המוכרים, שהם זחלים וגלמים; ראו J. Preuss, *Biblical and Talmudic Medicine*, New York 1978, p.186.

19 שלא כדברי בעל פני משה ובעל ספר החרדים שם, שפירשו שאף הסולת בשאלת רבי ירמיה היינו חיטה גרוסה או קמח העשוי מחיטה קלוייה.

20 תוספות שבועות כה ע"א, ד"ה ושמואל דאמר כר' ישמעאל, ושם הוא מעיר "וכעניין זה יש בכמה מקומות בש"ס".

21 ראו ש"י פרידמן, "פרק האשה רבה בבבלי בצירוף מבוא כללי על דרך חקר הסוגיא", בתוך: מחקרים ומקורות א, בעריכת ח"ז דימיטרובסקי, ניו יורק תשל"ח, עמ' 290; מ' בנוביץ, פרק שבועות שתיים בתרא (לעיל, סוגיא ב הערה 10), עמ' 271.

אותו עורך שנימק כך את דברי רב יהודה שבפיסקא [2], ואפשר שרבא הוא שחידש את הנימוק הזה כהסבר אחד להלכה של רב יהודה בעניין קמח החיטים וההלכה של שמואל ורבי יוחנן בעניין שמן זית, והנימוק הוא מקורי בדברי רבא שבפיסקא [4], ועורך מאוחר בנה סביב נימוק זה את מערכת הנימוקים שאותה הסב ישירות על מחלוקת רב יהודה ורב נחמן בפיסקאות [2-3].

ונראה כאפשרות השנייה, שהרי לסוגיא הבאה, "קורא", מבנה דומה לזה של הסוגיא שלנו, ומן הסוגיא ההיא ניכר שאחד הנימוקים יסודו בדברי אמורא. גם בסוגיא ההיא נחלקו אמוראים אם על מאכל מסוים מברכים "בורא פרי האדמה" או "שהכל", וגם שם מאן דאמר "בורא פרי האדמה" הוא רב יהודה. גם שם מובאים נימוקים לשתי הדעות בסגנון הסוגיא שלנו, וגם שם מעיר אמורא לאחד מבני הפלוגתא בלשון אחד הנימוקים, וגם שם דוחה בעל הגמרא את הערת האמורא ההוא:

קורא – רב יהודה אמר: בורא פרי האדמה; ושמואל אמר: שהכל נהיה בדברו.

רב יהודה אמר בורא פרי האדמה – פירא הוא,

ושמואל אמר שהכל נהיה בדברו – הואיל וסופו להקשות.

אמר ליה שמואל לרב יהודה: שינא! כוותר מסתברא, דהא צנן סופו להקשות ומברכין עליה בורא פרי האדמה.

ולא היא, צנן נטעי אינשי אדעתא דפוגלא, דקלא – לא נטעי אינשי אדעתא דקורא.

והנה בסוגיא ההיא ברור שהמילים "סופו להקשות" נאמרו על ידי שמואל עצמו, שכן אי אפשר לשחזר גירסא קדומה יותר של דברי שמואל לרב יהודה שאינה כוללת את המילים "סופו להקשות". נראה, אפוא, ששמואל נימק את עמדתו במילים "הואיל וסופו להקשות", ובעל הגמרא השלים את מערכת הנימוקים וייחס לרב יהודה במקביל את הנימוק "פירא הוא".²² והוא הדין כאן: רב יהודה אמר "אף על גב דאישתני במילתיה קאי", או רבא נימק כך את דברי רב יהודה תוך כדי הערתו לרב נחמן. בעל הגמרא הקדים לדברי רבא לרב נחמן את מערכת הנימוקים שלו שבה השתמש בנימוק זה לעמדת רב יהודה, ובמקביל נימק את דברי רב נחמן בלשון "כיון דאישתני, אישתני".

[5] מי דמי! התם – לית ליה עלויא אחרינא, הכא – אית ליה עלויא אחרינא: בפת.

קושיית רבא לרב נחמן מובאת כחלק מדו-שיח בין אמוראים, בלשון "אמר ליה רבא לרב נחמן: לא תפלוג...". מתבקשת, אפוא, תשובה של רב נחמן עצמו. ואכן, בכתב יד פריז מיוחסת פיסקא [5] לרב נחמן עצמו: "א"ל מי דמי התם לית ליה עלוייא אחרינא הכא אית ליה עלוייא אחרינא על ידי הפת".

אך לדברינו לעיל אפשר שרב נחמן חולק גם על שמואל ורבי יוחנן, והוא סבור שאף שמן זית, כמו דבש תמרים, ברכתו "שהכל נהיה בדברו". כפי שראינו לעיל, בדיון בסוגיא ד, "שמן זית", כמעט שאין מברכים על שמן זית, שכן הוא אינו נאכל כמות שהוא אלא בנסיבות מיוחדות מאוד של רפואה בשבת או בתרומה. אין, אפוא, הכרח שרב נחמן עצמו נתן את דעתו לשאלת הברכה על שמן זית, ואף אם עשה כן, אין הכרח שפסק כרבי יוחנן ושמואל בנדון. אף על פי כן, ישנם כמה רמזים לכך שהגרסן של כ"י פריז צדק בייחסו את התשובה שבפיסקא [5] לרב נחמן עצמו.

1. אם אכן קושיית רבא היא אותנטית, ואין סיבה לפקפק בה, אזי מתבקשת תשובה לשאלה. ואכן יש לפנינו תשובה, ואין טעם לשלול את הייחוס לרב נחמן שבכ"י פריז. ואין ראייה

22 יצוין שבכתב יד מינכן מצאנו את הנימוק "פירא הוא" גם בפיסקא [2] של הסוגיא שלנו, במקום הנימוק "כיון דאישתני אישתני", ובכ"י אוקספורד מצאנו את הנימוק הזה לצד הנימוק הרווח "אף על גב דאישתני במילתיה קאי".

מגירסת הליטא שבשאר העדים, שכן גרסני התלמוד והסופרים לא הקפידו לרשום "אמר ליה" לפני כל בבא בשקלא וטריא שבין אמוראים.²³

2. כפי שראינו, אף בסוגיא ה, "קורא", להלן, מצאנו מחלוקת רב יהודה ואמורא נוסף בעניין ברכה, כשרב יהודה מחייב את הברכה "בורא פרי האדמה" ובר הפלוגתא שלו מצדד בברכת "שהכל", וגם שם מצאנו שאמורא מעיר לאחד מן הצדדים: במקרה ההוא שמואל לרב יהודה. גם שם מצאנו תשובה להערה זו, אך שם מקפיד בעל הגמרא לפתוח את התשובה בלשון "ולא היא", שהיא במובהק לשונו של עורך הפוסל את הנאמר בדרישיח שלפני כן, ומצביעה בדרך כלל על כך שההערה יסודה שנים רבות לאחר חתימת הסוגיא המקורית.²⁴ לעומת זאת, התשובה בפיסקא [5] היא בסגנון רגיל של שקלא וטריא. אם אותו בעל גמרא אחראי לשתי התשובות, קשה להבין את ההבדל בסגנון. אמנם אפשר לפרש ששם נדרשת לשון דחייה חזקה יותר, שכן שמואל שם פוסק הלכה כרב יהודה, ובעל הגמרא מבקש לפסוק הלכה כשמואל דווקא. לעומת זאת, כאן אין בדברי רבא משום פסק הלכה, אלא בקשה מרב נחמן לסגת מדבריו לאור דברי שמואל ורבי יוחנן, ודי בתשובה רגילה. אך יותר נראה שבסוגיא שלנו הסגנון הוא של משא ומתן אותנטי.

3. כפי שראינו לעיל, בדיון בסוגיא ג, "יין", טבע בעל הגמרא שם, שפעל בתקופה קדומה יחסית, את מטבע הלשון "משום דאשתני לעילויא, אשתני לברכה" וכיוון בו את הביטויים "כיון דאשתני אשתני" ו"לית ליה עילויא אחרינא" שבסוגיא שלנו.²⁵ הביטוי המכוון שם אינו מובן אלא על רקע הביטויים המורחבים כאן, שכן רק מן הסוגיא שלנו עולה בבירור ש"עילויא" פירושו המצב האופטימלי של אותו פרי. אפשר אמנם שבעל הגמרא עצמו טבע את שני הביטויים הללו כאן וכיוון אותם לכדי ביטוי אחד שם, אך יותר נראה שהוא התבסס שם על דברי אמוראים כאן.

נראה, אפוא, שרב נחמן עצמו אחראי להבחנה שבסוגיא שלנו בין שמן זית לקמח חיטה, וכפי שמפורש בכתב יד פריז. רב נחמן סבור היה שברגיל אין מברכים על פרי מעובד "בורא פרי העץ" או "בורא פרי האדמה" אלא "שהכל נהיה בדברו" או "בורא מיני מזונות", כשיטה האמוראית שראינו לעיל. רבא הקשה עליו מדברי שמואל ורבי יוחנן שלפיהם מברכים על שמן זית "בורא פרי העץ", הלכה שרב נחמן כנראה לא נתן את דעתו עליה, משום שכאמור כמעט אין נסיבות שבהן אדם מברך על שמן זית. אך משהקשה עליו רבא ממימרא זו השיב רב נחמן שבדרך כלל עיבוד של דגן או פרי או ירק פוגע בשלמותו, ואילו במקרה של שמן זית הוא דווקא משלים את ייעודו. על סמך תשובה זו טבע בעל הגמרא של סוגיא ג לעיל, שהוא מן הסתם גם בעל הגמרא שלנו, את הביטוי "אשתני לעילויא", כדי לתאר את ייחודם של היין והשמן והפת. עיבודים של פרות המבטאים את ייעודו של הפרי, והקשה משמן על פת ויין. מר זוטרא השיב שם שהייחוד של פת ויין אינו רק בכך שהם השתנו "לעילויא", אלא בכך שהם מזינים.

[11-6] **וכי אית ליה עלויא אחרינא לא מברכינן עליה בורא פרי האדמה אלא שהכל? והא אמר רבי זירא אמר רב מתנא אמר שמואל: אקרא חייא וקמחא דשערי מברכינן עליהו שהכל נהיה בדברו, מאי לאו, דחיטי – בורא פרי האדמה! לא, דחיטי נמי, שהכל נהיה בדברו. ולשמעינן דחיטי וכל שכן דשערי! אי אשמעינן דחיטי –**

23 ראו, למשל, תשובת רב נחמן לרבא להלן, מב ע"ב, סוף סוגיא לג, "יין שלפני המזון": "אמר ליה] הכי קאמר: אם לא בא להם יין בתוך המזון אלא לאחר המזון – אחד מברך לכולם". במקצת העדים מצאנו "אמר ליה" ובמקצתם חסר. כמו כן בשבועות כא ע"א: "אמר ליה רב פפא לאביי: אימא לא ינקה כלל! [א"ל] אי כתיב כי לא ינקה כדקאמרת...". ופשוט הוא שצריך להבין "אמר ליה" שם גם לגירסאות שאינן גורסות זאת מפורשות, כפי שמעיד הלשון "כדקאמרת", שהוא פניה ישירה של אביי לרב פפא, ודברי הגמרא בשבועות כ ע"ב: "מהו דתימא כדאמר ליה רב פפא לאביי לא ינקה כלל, קמ"ל כדשני ליה".

24 ראו להלן, הדיון בסוגיא ו, "קורא", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה", וציון בהערה 5 שם.

25 ראו לעיל, הדיון בסוגיא ג, "יין", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה": הביטוי 'אשתני לעילויא' וזיקת הסוגיא שלנו לשתי הסוגיות הבאות".

הוה אמינא: הני מילי דחיטי, אבל דשערי לא לברייך עליה כלל – קמשמע לן. ומי גרע ממלח וזמית? דתנן: על המלח ועל הזמית אומר שהכל נהיה בדברו! אצטריך, סלקא דעתך אמינא: מלח וזמית – עביד אינש דשדי לפומיה, אבל קמחא דשערי, הואיל וקשה לקוקיאני – לא לברייך עליה כלל; קמשמע לן: כיון דאית ליה הנאה מיניה – בעי ברוכי.

בעל הגמרא מפרש שעל קרא חייא, קמחא דשערי וקמחא דחיטי מברכים "שהכל נהיה בדברו", משום שאכילתם כמות שהם אינה המצב האופטימלי. דלעת נאכלת בדרך כלל מבושלת, וקמחים בדרך כלל נאכלים בצורת לחם. רק מצבם האופטימלי יזכה אותם בברכת "בורא פרי האדמה" או "המוציא לחם מן הארץ". דבר זה מובן מאליהו בכל הקשור לקמח חיטים, אבל בקשר לדלעת וקמח שעורים היה שמואל צריך לציין הלכה זו מפורשות, שכן הייתי חושב שאין מברכים עליהם כלל, משום שאינם נאכלים כלל כמות שהם: דלעת חיה אינה אכילה משום שהיא קשה מדי, ואילו אכילת קמח שעורים מביאה לידי תולעים.

אותו מהלך מצאנו בסוגיא הקודמת, בקשר לשמן זית: גם שם תוהה בעל הגמרא על הצורך שראו האמוראים לציין שברכתו "בורא פרי העץ", והוא משיב שעשו כן להוציא מכלל האפשרות שאין מברכים עליו כלל, משום שאין רגילים לשתותו אלא לרפואה. ומכיוון שקבענו שהסוגיא הסתמית היא קדמה לדברי רבא שבסוגיא שלנו,²⁶ נראה שבעל הגמרא שלנו, שפעל בתקופה מאוחרת יותר, מושפע מן הסוגיא ההיא.

כל המהלך הזה נועד לתרץ את הקושיא על רב נחמן מדברי שמואל. ברם לפשוטם של המקורות, יותר נראה ששמואל התייחס לקמח שעורים ולא לקמח חיטים משום שסבר כרב יהודה, שעל קמח חיטים מברכים "בורא פרי האדמה", ורק על קמח שעורים מברכים "שהכל נהיה בדברו" משום שהוא מביא לידי תולעים ומין קללה הוא. נמצא שמואל מתבסס על פשוטה של משנה ג בפירקין, שלתנא קמא מברכים "שהכל" על פרות שהם מין קללה.

[10] ומי גרע ממלח וזמית? דתנן: על המלח ועל הזמית אומר שהכל נהיה בדברו!

המובאה בלשון "דתנן" היא מן הברייתא דלהלן, מ ע"ב, סוגיא כט, "כמהין ופטירות":

תנו רבנן: על דבר שאין גדולו מן הארץ, כגון: בשר בהמות חיות ועופות ודגים, אומר שהכל נהיה בדברו; על החלב ועל הביצים ועל הגבינה אומר שהכל; על הפת שעפשה, ועל היין שהקרים, ועל התבשיל שעבר צורתו אומר שהכל; על המלח ועל הזמית ועל כמהין ופטירות אומר שהכל.

²⁷ zema, zomos – "זמית" או "זמית" הוא נוסח מעוברת של "זום, זומן", דהיינו מרק ביוונית – מרק זה שימש בעיקר כמטבל ולא היו רגילים לאכלו חי, אבל מדי פעם עשויים אנשים לשימו בפיהם, כמו מלח.

כ"י אוקספורד גורס אל נכון "דתניא" בפתיחת המובאה מן הברייתא כאן. אך בכל העדים האחרים מצאנו "דתנן",²⁸ לשון הצעה השמור בדרך כלל למובאה מן המשנה דווקא. אפשר שטעות זו יסודה בדמיון שבין ברייתא זו לבין משנה ג בפירקין:

26 ראו לעיל, הדיון בסוגיא ד, "שמן זית", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה".

27 ראו דיון וצינונים אצל S. Krauss, *Griechische und Lateinische Lehnwoerter im Talmud, Midrasch und Targum*, v. 2, p. 243-244 (לעיל, סוגיא ב הערה 52); ח' קהוט, הערוך השלם, וינה תרפ"ו, כרך ג, עמ' 301, ערך "זמית".

28 ראו י"ג אפשטיין, מבוא לנסח המשנה, ירושלים תש"ס, עמ' 844.

על דבר שאין גדולו מן הארץ אומר שהכל. על החומץ ועל הנובלות ועל הגובאי אומר שהכל. על החלב ועל הגבינה ועל הביצים אומר שהכל. ר' יהודה אומר: כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו,

אף על פי שהבבא בעניין המלח והזמית איננה במשנה. מצד שני, מצאנו "דתנן" כלשון הצעה של ברייתות נוספות בברכות לה ע"ב – לו ע"א²⁹ בחלק מן העדים, ובמקרים האחרים קשה לעמוד על טעם הדבר.

29 סוגיא ד, "שמן זית", פיסקאות [3] ר[8] (בדפוסים "דתניא"); סוגיא ו, "קורא", פיסקא [6]; סוגיא ז, "צלף", פיסקא [9]. ראו תיעוד אצל אפשטיין, שם.